

Onze brave soldaat is Edingen binnengekomen langs de Dodane. Dankzij twee plannen uit 1795-1803 (5) en 1809 (6) weten we hoe de stad er daar uitzag. Van de oude stadsmuren viel daar niets meer te bespeuren. Op hun plaats waren tijdens de 18de eeuw bomen geplant. Daarenboven was enkel de Hovestraat (huidige Montgommerystraat) langs beide kanten behuisd. Vanop de brug van de Dodane zag men dus links en rechts vooral de stadstuinjes, op het gebouw van het oude hospitaal na (7), en even verder de oude Vestenmolen (8). Het is dus begrijpelijk dat een buitenstaander Edingen als een groot dorp beschouwt (9).

Onze soldaat blijkt ook vol bewondering over de tuinen en het park van Edingen. Van het kasteel, dat tot viermaal toe door brand was geteisterd, bleef in 1811 niets meer over (10), en het park was toen al geruime tijd volledig verwaarloosd (11). Het geheel bleef niettemin indrukwekkend.

De eigenaar van het park, *den hertog van neurenberg*, is Louis Englebert van Arenberg (1750-1820), de "blinde hertog" (12). Onze Frans-Vlaming heeft de lokale uitspraak van de naam genoteerd, "van oerenberg", zoals men heden nog altijd Harebeek als "oerebeik" uitspreekt.

Dat onze moedige soldaat ook een nuchter man was, blijkt uit het laatste zinnetje: "Het volk van Edingen gaat er prat op dat het de twee talen spreekt, Nederlands en Frans (in feite Edings en Picardisch), maar ik kon bijna niets van de twee verstaan". Zo horen we het ook eens van een onbevooroordeelde buitenstaander...

- (5) D. SOUMILLION, *Histoire d'une carte routière*, in *Bulletin du Cercle Archéologique d'Enghien*, 9/95, 1995, pp. 150-151; B. ROOBAERT, *A propos d'une carte routière*, in *Idem*, 12/95, 1995, pp. 9-10.
- (6) Y. DELANNOY, *Enghien*, in *Les Enceintes urbaines en Hainaut*, p. 174.
- (7) Nu Restaurant La Dodane.
- (8) B. ROOBAERT, *Een overzicht van de molens van het oude Land van Edingen en hun oudste vermeldingen*, in *HOLVEO*, XXI, 1993, p. 103.
- (9) Aat daarentegen bezat nog grotendeels zijn machtige versterkingen, die tussen 1668 et 1673 gebouwd waren onder leiding van de beroemde Vauban (J. DUGNOILLE, M. DE WAHA, *Ath*, in *Les Enceintes urbaines en Hainaut*, pp. 183-198), wat meteen verklaart waarom de soldaat ze als een "stad" beschouwde.
- (10) Y. DELANNOY, *Deux dessins de B.C. Ridderbosch représentant le Château d'Enghien en 1781 et la démolition de celui-ci (1803-1808)*, in *ACAE XXI*, 1983, p. 175; ID., *L'hôpital militaire d'Enghien (1794-1795)*, in *ACAE XXX*, 1995-96, pp. 189-213.
- (11) B. ROOBAERT, *Uit het leven van de kleine man*, in *HOLVEO*, XXV, 1997, pp. 41-46.
- (12) Over dit personage, zie de tentoonstellingscatalogus *De blinde hertog. Louis Englebert van Arenberg en zijn tijd 1750-1820*, Gemeentekrediet, Brussel, 1996.

DE WIJKPAROCHIE O.-L.-VROUW-KAPELLE EN DE STICHTING VAN HET KARTUIZERKLOOSTER TE HERNE

Jan BOELAERT

Jozef BOELAERT

Inleiding

De wijk O.-L.-V.-Kapelle te Herne, waar zich in 1314 het kartuizerklooster vestigde, bestond reeds in de 12de eeuw als appendicium van de moederparochie van Herne. Alhoewel de gegevens over haar vroegste geschiedenis eerder schaars zijn, vermoeden we dat het kartuizerklooster er niet gesticht werd in een afgelegen woestenij, maar eerder in het centrum van een tamelijk goed bevolkte deelparochie, die een eigen kerkje bezat en die in volle ontwikkeling was ten gevolge van toenmalige landontginningen in de omgeving. In de tijd vóór de kartuizers, kwam het parochiale leven er tot bloei door de pastorale werking van een gemeenschap van predikheren. Op termijn zou de wijk waarschijnlijk uitgegroeid zijn tot de zelfstandige parochie O.-L.-Vrouw-Kapelle, net zoals die andere wijk, die later Sint-Pieters-Kapelle geworden is. De wegzending van de predikheren en de komst van de kartuizers heeft de opgang van de wijk als parochie echter gestuit, omdat de kartuizers, in tegenstelling tot de predikheren, zich niet mochten inlaten met pastorale werking. Dat de wijkparochie verdwenen is, wordt veelal geweten aan de omstandigheid dat ze te dicht bij de moederkerk van Herne gelegen was. Dit argument is echter niet onvoorwaardelijk aan te nemen, omdat er in de streek andere voorbeelden zijn van kerken die dichtbij elkaar stonden en desondanks de centra geworden zijn van zelfstandige parochies. De situatie van Herne is in dit opzicht goed te vergelijken met de beide Lenniken, waar de parochiekerken zoals te Herne op 1 km afstand van elkaar staan en eveneens van elkaar gescheiden worden door een beekvallei.

Deze studie is hoofdzakelijk gebaseerd op de publicaties van E. Lamalle (1) en van J. Verbesselt (2) en (3), en ze sluit aan bij ons artikel over de iconografie van het klooster te Herne, verschenen in HOLVEO (4).

De parochie van Herne en de wijk O.-L.-Vrouw-Kapelle tot 1148

De villa de Herinis gaat terug op een oud fiscusdomein, dat in de 7de eeuw als allodium van de heilige Woutrude overging naar de Merovingische abdij van Sint-Woutrude te Bergen. Herne was het centrum van een groot domein, dat door historici met de naam Hernegewoud aangeduid wordt.

In Herne ontstond een moederparochie met vijf appendicia, die waarschijnlijk hun oorsprong vonden in plaatselijke Hofkerkjes (= bidplaatsen, opgericht binnen grote domeinen). De Capella Sanctae Mariae of O.-L.-Vrouw-Kapelle was één van die vijf appendicia, de andere: Tollembeek, Sint-Pieters-Kapelle, Sint-Amands-Kapelle en Sint-Aldegundis-Kapelle.

Hoe het appendicium van O.-L.-Vrouw-Kapelle precies ontstond, is niet duidelijk. Het kan gegroeid zijn uit een agglomeratie van woningen aan het kruispunt van enkele wegen of er kan oorspronkelijk een abdijhoeve bestaan hebben. Deze laatste hypothese is aantrekkelijk omdat ze een gemakkelijke verklaring biedt voor het ontstaan van een lokale bidplaats. Wanneer dan later deze bidplaats tot kerk gewijd werd, kan de abdijhoeve, of althans een gedeelte ervan, als beneficiegoed aan de kerk geschonken geweest zijn. Hoe dan ook, de kroniek (1) van het kartuizerklooster situeert de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle in de omgeving van een goed met de naam Dierickxhof, waarbij de naam Dierickx zou verwijzen naar een kluizenaar (Theodoricus) die ooit in de omgeving zou gewoond hebben.

(1) E. LAMALLE, A. BEELTSSENS et J. AMMONIUS, *Chronique de la Chartreuse de la Chapelle à Hérimmes-lez-Enghien*, Leuven, 1932. Dit werk wordt in de verdere voetnoten vermeld als "chron".

(2) J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, Boek I, *De wording van de Parochiën*, Brussel, 1960. Dit werk wordt in de verdere voetnoten vermeld als "verb1".

(3) J. VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*, dl. XXV, *Het Hernegewoud en Vollezele*, Brussel, 1993. Dit werk wordt in de verdere voetnoten vermeld als "verb25".

(4) J. en J. BOELAERT, *Het Kartuizerklooster te Herne bij de opheffing in 1783*, in voorbereiding, verschijnt in HOLVEO.

In de 9de eeuw werd het patrimonium van Sint-Woutrude in het Hernegewoud verdeeld tussen de abdij (twee derde) en de lekenabt, de graaf van Henegouwen (één derde). Het grondgebied van Herne zelf viel in het deel van de graaf. Hierdoor stond de parochie niet langer onder het gezag van Sint-Woutrude en gingen haar goederen en rechten deel uitmaken van het feodale bezit van de graaf. Dit had als gevolg dat de kerk van Herne en haar appendicia voortaan beheerd en bediend werden volgens het systeem van de Eigenkerk (= eigendom van een lekenheer) en dat de graaf naar eigen goeddunken kon beschikken over de parochiale inkomsten (= tienden en cijzen).

In de 11de eeuw werden de tienden van de parochie Herne gedeeltelijk overgemaakt aan de proost van het Sint-Germanuskapittel te Bergen en aan de heren van Edingen.

In de eerste helft van de 12de eeuw schonk de graaf van Henegouwen het personaat van Herne aan de bisschop van Kamerijk (5). De persona, in casu de bisschop van Kamerijk, droeg de formele titel van pastoor en inde de parochie-inkomsten voor eigen gebruik. De bediening van de parochie werd mits een karige vergoeding overgelaten aan een ingehuurde geestelijke.

De kerkjes van de appendicia hadden weinig rechten. Hun bedienaar was ofwel een helper uit de moederparochie ofwel de persoonlijke kapelaan van de kerkeigenaar, en de eredienst beperkte zich tot het opdragen van de mis op welbepaalde dagen.

In het jaar 1148 wordt de parochie door Nicolaas van Chièvres (bisschop van Kamerijk van 1137 tot 1167) overgedragen aan de Sint-Aubertusabdij van Kamerijk, zozegd omdat de abdiëkanunniken de parochie efficiënter konden bedienen dan de bisschop. De overdracht gebeurde in feite onder de druk van kerkelijke hervormingen om de ingepalmde leken tienden terug te geven aan de geestelijke overheid. Hierbij werd wel bedongen dat Sint-Aubertus ten eeuwigen dage aan de bisschop een sonégiarecht (= bisschoppelijke taks) zou

(5) Ingevolge het verdrag van Verdun in 843 behoorde Kamerijk tot het Duitse keizerrijk. Sedert 948 was het een min of meer neutrale stad, die bestuurd werd door een bisschop. In 1007 werd de bisschop door de keizer tot graaf benoemd. Het statuut van Kamerijk was vergelijkbaar met dat van het prinsbisdom Luik. Kamerijk werd pas door het verdrag van Nijmegen in 1678 definitief bij Frankrijk ingelijfd.

betalen (6).

Door deze overdracht werd de parochie bevrijd van het bisschoppelijk personaat en kwam ze onder het patronaat van de abdij. Dit patronaat duurde tot aan de Franse Revolutie. Het hield in dat de abdij, als "eigenaar" van de parochie, een volwaardige parochiepastoor benoemde en dat deze, in naam van de abdij, belast was met de geestelijke en stoffelijke administratie van de hem toevertrouwde parochie.

Samengevat:

"Wij menen de lijn van de inbezitname van het altaar van Herne als volgt te mogen reconstrueren: 1. Sint-Woutrude; 2. de abt; 3. de leken-abten-graven van Henegouwen; 4. de bisschop van Kamerijk 5 sinds 1148 de abdij van St.-Aubert tot aan de Franse Revolutie" (7).

De parochie van Herne en de wijk O.-L.-Vrouw-Kapelle tot 1218

Vanaf 1148 stonden de parochie Herne en haar afhankelijkheden onder het patronaat van de abdij van St.-Aubertus. Het kapittel van de abdij bestond uit reguliere kanunniken volgens de regel van St.-Augustinus. De bedoeling van de bisschop van Kamerijk was dat de kanunniken de bediening van de parochie zouden waarnemen.

Een en ander kaderde in de toenmalige gregoriaanse hervorming die er naar streefde het opleidingsniveau van de seculiere geestelijkheid te verbeteren, waarbij de orden van reguliere kanunniken zich gingen toeleggen op pastorale actie: *"Au milieu du XIIème siècle, le pape Adrien IV précise qu'à la différence des moines, les chanoines peuvent assurer eux-mêmes le ministère pastoral des paroisses qui leur sont confiées, en constituant des prieurés de trois ou quatre religieux. Un nombre important de paroisses sera alors attribué aux chapitres de chanoines réguliers. L'apostolat se traduit aussi par une participation des chanoines au mouvement missionnaire"* (8).

Bij de benoeming van de pastores voor de moederparochie van Herne heeft de abdij van in het begin vermoedelijk consequent gekozen voor kanunniken uit het eigen kapittel. Voor de wijkparochie O.-L.-Vrouw-Kapelle is de situatie, zoals we verder zullen zien,

(6) verb25, p. 102.

(7) verb25, p. 106.

(8) A. GERHARDS, *Dictionnaire historique des ordres religieux*, p. 136.

minder duidelijk.

Alhoewel bij de overdracht van 1148 in principe alle problemen in verband met de parochiale rechten en bezittingen geregeld waren, heeft het in feite nog tot 1226 geduurd eer de abdij van St.-Aubertus ten volle in het bezit gekomen is van de laatste rechten die nog in vreemde handen waren, wat blijkt uit een reeks oorkonden (9).

1148: bisschop Nicolaas van Kamerijk schenkt aan de abdij St.-Aubertus van Kamerijk, het altaar van Herne, met zijn annexen Tollembeek en de kapellen van O.-L.-Vrouw, van St.-Pieter, van St.-Amandus en van St.-Aldegonde.

1205: Engelbert van Edingen verhuurt voor 9 jaar zijn deel van de tienden aan de abdij van St.-Aubertus.

1211: Xandrin van Herne en Gillard, meier van Herne, verkopen hun deel van de tienden aan St.-Aubertus.

1217: Engelbert II en zijn zoon Siger, schenken hun deel van de tienden aan St.-Aubertus.

1217: de abdij St.-Aubertus wint een rechtszaak tegen de abdij van Vorst over tiendenrechten op gronden te Herne.

mei 1226: Bartholomeus, abt van St.-Aubertus neemt mits betaling van een jaarlijkse rente, de tienden over die Willem, abt van Grimbergen, te Herne bezat.

Donaties van de heren van Edingen aan de kapel van O.-L.-Vrouw wijzen op het groeiend belang van de wijkparochie en haar kerk, bij de aanvang van de 13de eeuw:

1212: Engelbert van Edingen sticht een rente voor het onderhoud van een godslamp aan het altaar van O.-L.-Vrouw en om er kaarsen te branden op de dagen dat in de kerk mis gelezen wordt.

1216: Engelbert van Edingen bevestigt een schenking van vier bunders land door zijn vrouw Ida. Deze schenkingen vindt men terug in de "Précis de l'état des biens" van het kartuizerklooster, opgemaakt in 1782 (10). Ze worden er vermeld als "rentes irrédimibles en argent", daterend uit 1216 en afkomstig van Ingelbert (Englebert), "seigneur d'Enghien". Het feit dat deze schenkingen in 1782 deel uitmaken van

(9) L. DEVILLERS, *Chartes du Chapitre de Sainte Waudru de Mons*, Académie Royale, Brussel, 1899.

(10) ARA, Caisse de Religion, inventaris I066/202, Précis de l'état des biens n°5, A. Papin, 25 mei 1782.

het vermogen van het kartuizerklooster, toont aan dat het klooster voor deze schenking de rechtsopvolger geweest is van de wijkparochie O.-L.-Vrouw-Kapelle.

De kerkwijding van O.-L.-Vrouw-Kapelle in 1218

De kapel van O.-L.-Vrouw-Kapelle werd op 17 september 1218 plechtig tot kerk gewijd, door de aartsbisschop van Mitelene, in naam van Godfried, bisschop van Kamerijk. Het kerkgebouw waarover het hier gaat, wordt omstreeks 1486 door Beeltsens als volgt gesitueerd, ten opzichte van de kloosterkerk uit 1418: “scilicet antiquam partem ecclesiae quae vergit ad occidentem...” (11). Hij verwijst hierbij dus naar een oude kerk die aansloot bij de westkant van de kloosterkerk.

De kerkwijding betekende een opwaardering voor de kapel. Ze is in die zin merkwaardig dat ze gebeurde in een periode waarin de meeste appendicia, hetzij onafhankelijke parochies werden, hetzij vervangen werden door kapelanijen binnen de hoofdkerk van de parochie. De kerkwijding moet waarschijnlijk in verband gebracht worden met de grondontginningen in het Hernegewoud, waarover in april 1218 een akkoord gesloten was (12) tussen de abdij van St.-Woutrude en de heren van Edingen. Het lag in hun bedoeling om inwoners aan te trekken voor de nieuwe landbouwgronden en zo mogelijk het aloude appendicium van O.-L.-Vrouw-Kapelle uit te bouwen tot een volwaardige nieuwe parochie.

Dit opzet schijnt tenminste gedeeltelijk geslaagd te zijn, vermits uit het cijnsboek van 1339 blijkt dat de wijk O.-L.-Vrouw-Kapelle in die tijd de grootste cijnswijk van Herne was (13). Uit de stichtingsoorkonden van het kartuizerklooster blijkt bovendien dat de abt van St.-Aubertus de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle als een economisch belangrijke kerk behandelde (14). In het licht van dit gegeven is de omvorming van de kartuizerkerk tot succursale van Herne na de opheffing van 1783, een vanzelfsprekende beslissing geweest, omdat ze het herstel betekende van de parochiale toestand, zoals die geweest was vóór de vestiging van het kartuizerklooster.

(11) chron, p. 11.

(12) zie (9)

(13) verb25, p. 36.

(14) chron, p. 179.

Ter gelegenheid van deze kerkwijding werd door de heren van Edingen het Beneficium van O.-L.-Vrouw-Kapelle gefundeerd, bedoeld om de bedienaar van de kerk te onderhouden, beneficium dat later aan de kartuizers geschonken werd. Een dergelijke fundatie was een *conditio sine qua non* om een kerkwijding te verkrijgen. Het benoemingsrecht van die bedienaar was in handen van de abdij van St.-Aubertus. Gezien die bedienaar ondergeschikt bleef aan de pastoor van de moederparochie Herne, had hij de waardigheid en functies van een kapelaan.

De wijk O.-L.-Vrouw-Kapelle heeft tot aan de opheffing van het kartuizerklooster een kapelaan gehad, vermoedelijk gekozen uit het kapittel van kanunniken van St.-Aubertus. Het is echter niet duidelijk in welke mate deze kapelaan daadwerkelijk instond voor de bediening van zijn wijkparochie.

Verbesselt (15) beschrijft hoe deze bediening soms verwaarloosd werd: *“Het is een algemeen bekend feit dat in de loop van de 12de en 13de eeuw de meeste parochiën in de handen van kapittels en abdijen geraakten. Een van de voornaamste oogmerken van deze instellingen was zoveel mogelijk de inkomsten van de aan hen ondergeschikte parochiën, te beginnen met de tienden, naar zich toe te halen. Vele van deze kloosters berekenden de “portio congrua” van den bedienaar zodanig scherp dat de “vicarius perpetuus”, dit is de dienstdoende priester of de plaatsvervanger van de “pastor primitivus”, met het karige deel dat het klooster of het kapittel hem toekende, soms moeilijk kon rondkomen”... “Zekere abdijen bekommerden zich zeer weinig om hun parochiën”... “Toch mogen wij zulks niet veralgemenen en dienen wij steeds rekening te houden met de tijdsopvatting”.*

Wie de eerste bedienaars waren van de nieuw gewijde kerk is niet gekend. Vermoedelijk waren het niet de kanunniken van St.-Aubertus. Deze kanunniken kregen immers van langsom meer concurrentie van bedelorden die rond 1215 gesticht waren, een eerste door Sint-Franciscus, een tweede door Sint-Dominicus. De leden van Dominicus' orde waren, zoals hijzelf, reguliere kanunniken die echter hun regulier ideaal trouw bleven. Zij konden, op gezag van de paus, het predikambt over de hele wereld uitoefenen, wat voordien alleen de

(15) verb1, p. 246.

bisschoppen toegestaan was (16). Waarschijnlijk heeft zich in de parochie van O.-L.-Vrouw-Kapelle na 1218 een kleine kloostergemeenschap van predikheren / dominicanen gevestigd, om er de pastorale dienst te verzorgen volgens de richtlijnen van paus Adrianus IV (zie hoger) en dit samen met of in naam van de formeel benoemde kapelaan. Die gemeenschap trok met haar prediking grote menigten aan en lag ook aan de oorsprong van jaarlijkse bedevaarten naar O.-L.-Vrouw. Een en ander had als gunstig gevolg dat de kerk overvloedig bedeeld werd met verplichte en vrijwillige giften van haar gelovigen (17), giften waarmee dan de materiële uitbouw van de kerk bekostigd werd.

Beeltsens verwijst vermoedelijk naar deze gemeenschap als hij schrijft: "Postea feruntur hic habitasse fratres ordinis Praedicatorum, sed ab hoc loco remoti sunt sive exclusi per dominum angiensis, quia forsitan eorum conversatio ei non placebat, vel alia de causa quae nos latet" (18).

Naar de echte reden van hun wegzending hebben ook wij nog het raden. Ze stelden zich misschien te lastig op ten opzichte van de heren van Edingen, vormden een potentieel gevaar wegens hun statuut van inquisiteur (19), waren te succesrijk in het verzamelen van giften of bekommerden zich te veel om hun parochianen en te weinig om hun weldoeners. Een andere mogelijke verklaring is het groot requisitoir, dat een groep Franse prelaten in 1286 opzette tegen de dominicanen en de franciscanen, omdat die ordes te veel bisschoppelijke voorrechten schonden (20). De bisschop van Kamerijk, de kanunniken van St.-Aubertus en de heren van Edingen kunnen dit requisitoir gezamenlijk aangegrepen hebben om de lastige predikheren de laan uit te sturen.

Volledigheidshalve vermelden wij hierbij nog dat zich volgens bron (21) in de wijk een gemeenschap van hospitaalzusters zou gevestigd hebben, nog vooraleer de predikheren er kwamen en dat ook deze zusters door de heren van Edingen weggestuurd werden.

(16) H. BRINK, *Theologisch woordenboek*, Dominicanen.

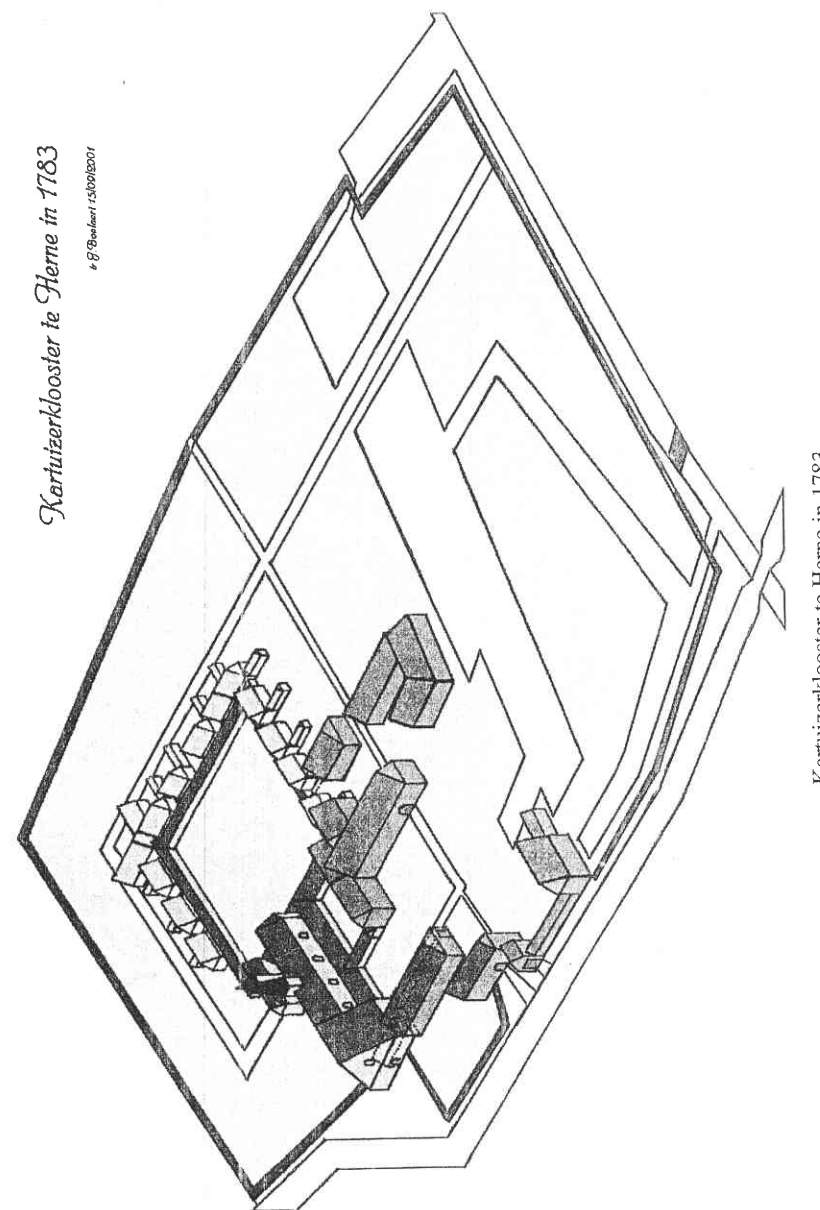
(17) chron, p. 11.

(18) chron, p. 10.

(19) E. DE MOREAU, *Histoire de l'Eglise en Belgique, Museum Lessianum, 1940, tome 2, Les dominicains et les autres ordres mendiants*, p. 413.

(20) zie (19)

(21) CHARTREUSE DE SAINT-HUGUES, *Maisons de l'ordre des Chartreux; vues et notices*, tome deuxième, Parkminster-Sussex, 1915, p. 191 en 192.

Kartuizerklooster te Herne in 1783
 4 8 9 0 0 0 0 1 1 5 0 0 0 0 0 1

Kartuizerklooster te Herne in 1783

Stichting van het kartuizerklooster in 1314

Na de wegzending van de predikheren hebben de heren van Edingen dan, met akkoord van de bisschop van Kamerijk en de abdijs van St.-Aubertus, de bediening van O.-L.-Vrouw-Kapelle aan een contemplatieve monnikenorde toevertrouwd, waarbij hun keuze viel op de kartuizers. Deze omwisseling werd mede in de hand gewerkt door de toenmalige betekenisverschuiving van het misoffer en de liturgische vieringen, die niet langer uitsluitend gezien werden als de hoogste eredienst aan God maar tevens als een middel om gunsten af te smeken voor de eigen zielenzaligheid (22). De heren van Edingen stichtten het kartuizerklooster hoofdzakelijk als een instelling waar dag en nacht voor hen zou gebeden worden. De meeste latere schenkingen aan het klooster hadden trouwens eenzelfde bedoeling om kloosterlingen te onderhouden, die eeuwigdurend zouden bidden voor het zielenheil van de weldoener. Een typische illustratie hiervan is de tekst op de gedenksteen uit 1470, in de doorgang van het vrouwen-gastenkwartier (punctuatie van de auteurs tussen haakjes):

Jacob(,) heer van Brugdam Borsele enz(.) heeft doen
fonderen dese celle ende ghedoteert van drye
pont gr(.) eurfelyc om den broeder munniche
op te leven(.) dies sal de broeder Jacobs
ghedincken in sijn ghebeden en weldat(.) MCCCCLXX

Een aandachtige lezing van de oorkonden omtrent de stichting van het kartuizerklooster levert een reeks vaststellingen op, die erop kunnen wijzen dat de drie betrokken partijen de modaliteiten van die stichting niet op dezelfde manier begrepen. De heren van Edingen hadden blijkbaar de bedoeling in de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle een beneficium te funderen voor een contemplatieve orde, waarbij die kerk de dubbele functie van parochie- en kloosterkerk zou vervullen. De bisschop van Kamerijk en de abt van St.-Aubertus waren echter niet direct geneigd om hun kerk aan het klooster af te staan en ze spraken voortdurend van een eigen "oratorium" of private bidplaats voor het klooster. Pas na uitvoerige onderhandelingen over kerk-opbrengsten en tienden werden de vroeger verworven beneficiën en de bediening van de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle overgedragen aan het nog op te richten klooster, waarbij de abt van St.-Aubertus er wel

(22) verb1, p. 250.

voor zorgde dat die kerk onder zijn patronaat bleef. De combinatie van klooster en parochie heeft er na verloop van tijd voor gezorgd dat de parochiale bediening door de expansie van het klooster op de achtergrond geraakte. Men kan zich hierbij de vraag stellen in hoeverre de heren van Edingen er rekening wilden mee houden dat de kartuizers niet aan pastorale werking mochten doen.

1300: Walter II van Edingen: "intendebat in hoc loco circa capellam beatae semper Virginis Mariae conventum religiosum instituere" (23).

1 augustus 1307: de abt van St.-Aubertus geeft aan Walter II de toelating om een klooster te stichten, evenwel mits behoud van alle bestaande patronaatsrechten: "in capella beatae Mariae de Herinis nostri patronatus coetum religiosum instituere et pro ipsis inibi aedificare cenobium"... "iure tamen patronatus nostri et omni quovis alio ibidem in omnibus semper salvo" (24).

10 april 1308: conventie tussen St.-Aubertus en de pastoor van Herne enerzijds en de heren van Edingen, de schepenen van Herne en de voogden van de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle anderzijds, over de sommen die aan St.-Aubertus en aan de pastoor van Herne jaarlijks moeten betaald worden, ter compensatie van de ontvangsten uit missen en offergaven. De heer van Edingen staat borg voor de stipte betaling. Deze conventie bekrachtigt de overname van de kerk door het geplande klooster (25).

1309: overlijden van Walter II: hij laat bij testament aan het geplande klooster 15 bunders grond en 20 witte ponden "*quas dicta Capella antea possedabat*" (26); deze schenking vormt het basisbezit van het nieuwe klooster. Bedoelde goederen waren dus voorheen in het bezit van de parochie van O.-L.-V.-Kapelle en worden nu aan het geplande klooster geschonken. Hoogstwaarschijnlijk gaat het hier om de goederen van het beneficium uit 1218.

11 december 1313: de testamentuitvoerders van Walter II vragen bevestiging van de kloosterstichting: "*édifier un lui (= lieu) pour*

(23) chron, p. 8.

(24) chron, p. 169.

(25) chron, p. 169 - 171.

(26) chron, p. 8.

faire une maison de religion liquel lui est appielle la capelle de herinnes" (27).

1313: aankomst eerste monniken uit Valenciennes (28).

1314: ratificatie en bevestiging van de stichting door Walter III: "... *fondast ... a perpetuit, une maison et église seant deles herines laquelle on apelle la capelle nostre dame de herinnes, en laquelle capelle il a capelerie perpetuel, ...*" (29). Dezelfde akte bevestigt dat het klooster rechtmatige en enige eigenaar wordt van de schenkingen van Walter II, zonder tussenkomst van andere voorgeden. Uit deze akte blijkt ook duidelijk de bedoeling om de bestaande kerk voor het klooster te gebruiken: "... *ordenerent que en la dite maison et église eust a tous jours une prioret de lordene des freres de cartouse...*" (30); "... *avons les religieux dessus dis ... mis, assis, fondes et estores a tous jours perpetuellemen en le maison et EGLISE de la mere diu condist la capelle nostre dame de herines devant dite et pour celeber a tous jours en la dite eglise le serviche nostre signeur Jhu crist et pur estre seloncq leur reule de leur ordine ensi que a coutume est et estre es autres maisons et religions dela dite ordine par universe munde*" (31); 5 oktober 1314: toelating van Petrus, bisschop van Kamerijk, om de mis en de officies te celebreren: "*Ut in oratorio vestrae possitis divina officia missasque celebrare ... quamdiu nobis placuerit salvo iure parochialis ecclesiae*" (32). Uit deze tekst kan men eventueel afleiden dat de bisschop veronderstelde dat de monniken beschikten over een eigen kerk (= oratorium domus).

1315: overlijden van Maria van Rethel, moeder van Walter II. "*curavit fieri cellam sacristae et campanile*": dit sluit aan op de bouwwerken, begonnen in 1307 door Walter II.

1315: overeenkomst tussen de abt van St.-Aubertus en de pastoor van Herne, enerzijds, en de prior en het klooster anderzijds, over het betalen van de tienden (33). Deze overeenkomst wordt betwist in een groot proces in 1354. De uitkomst van dit proces is geweest, dat

(27) chron, p. 172.

(28) chron, p. 23.

(29) chron, p. 173 - 177.

(30) chron, p. 175.

(31) chron, p. 176.

(32) chron, p. 177.

(33) chron, p. 30.

het klooster 40 bunder vrij van tienden kon uitbaten. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de parochiale tienden volgens het gewoonte-recht altijd en door iedereen moesten afgedragen worden, ook door kloosters die op het grondgebied van de parochie gevestigd waren. Wijkparochies moesten betalen aan de moederkerk. De kartuizers hebben blijkbaar geprobeerd zich te doen gelden als zelfstandige parochiale overheid, om zich aldus aan de tiendenverplichting te onttrekken, wat hen ten dele gelukt is.

27 september 1315: Petrus, bisschop van Kamerijk geeft de toelating aan de kartuizers en hun opvolgers, middels een "*perpetuam licentiam*", om (34):

- a) permanent te blijven wonen "*in loco ubi nunc habitationem vestram iuxta dictam capellem construere incepistis*". De plaats wordt door Beeltsens gepreciseerd als: "*Locus istius Capellae olim vulgariter Dierikxhoven vocabatur*".
- b) het klooster verder uit te bouwen: "*aedificia construendi*";
- c) rechten en giften van de gelovigen aan te nemen;
- d) een begraafplaats in te richten;
- e) christenen die er om vragen, bij hen te begraven, met behoud van de rechten van de parochiekerk van Herne (dit begravingsrecht werd niet gemakkelijk toegestaan);
- f) hun nacht- en dagofficies te vieren "*in oratorio vestro*".

29 september 1315: Joannes, abt van St.-Aubertus, vraagt aan de bisschop van Kamerijk om de vestiging van de kartuizers te ratificeren en om het oude akkoord met de kerkvoogden nopens de verdeling van de opbrengsten over te dragen aan de kartuizers. Het patronaat van de kerk blijft echter wel in handen van St.-Aubertus, evenals de overeengekomen afkoopsom voor de afgestane kerkinkomsten: "*iure tamen personatus nostri in dicta parochiali ecclesia aliisque per dictam compositionem nobis debitum in omnibus semper salvis*" (35).

Het beneficium van O.-L.-Vrouw-Kapelle uit 1218 werd bij testament van Walter II in 1309 en door de abt van St.-Aubertus overgedragen aan de kartuizers. J. Monthiron vermeldt dit als volgt, in een brief van 21 juni 1784 aan de beheerders van de Caisse de Religion (sic): "...la

(34) chron, p. 10 en p. 171.

(35) chron, p. 179.

fondation faite ... la Chapelle De Notre Dame faisant partie de l'Eglise du Couvent la qu'elle a etée cedée par l'abbaije de St Aubert pour l'établissement premiere du dit couvent ... condition d'en deservir la charge, de célébrer a la ditte Chapelle quatre messes la semaine..." (36).

Het beneficium is in naam blijven bestaan tot aan de opheffing van het kartuizerklooster in 1783, alhoewel de beneficiëgoederen op dat ogenblik volledig versmolten waren met de andere kloosterbezittingen en de monniken vergeten waren voor wie de gefundeerde missen moesten opgedragen worden (37).

Gezien de kartuizers eigendommen noch persoonlijke inkomsten mochten bezitten, werd het beneficium, mits vergoeding, gegeven aan een seculier priester, die de titel droeg van kapelaan van O.-L.-Vrouw-Kapelle en benoemd werd door St.-Aubertus. Verscheidene van deze kapelaans worden met naam vermeld in de kronieken van Beeltsens. Bij hun overlijden werden de goederen die ze tijdens hun leven verwierven, in rechte geërfd door de kerk waarvan ze het beneficium bezaten. Gezien die kerk overgenomen was door de kartuizers, gingen die erfenissen naar het klooster. Beeltsens vermeldt ze als vrijwillige schenkingen aan het klooster.

Tot slot

De inpalming van de parochiekerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle door het kartuizerklooster kan gebeurd zijn, omdat de uitvoerders van het testament van Walter II hierdoor een substantiële besparing op de bouwkosten van het klooster realiseerden. Het is echter waarschijnlijker dat de stichting van het klooster moet gezien worden als de fundatie van één grote kapelanij, verbonden aan de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle, waardoor de monniken, net zoals de seculiere beneficianten van gewone kapelanijen, verplicht waren hun diensten in die kerk op te dragen. Later werd dan een eigen kloosterkerk bijgebouwd, om te voldoen aan de strikte leefregels van de kartuizers. In tegenstelling met de parochiekerk die gebouwd en uitgebreid werd met de giften van parochianen en bedevaarders, werd de kloosterkerk uitsluitend gefinancierd door enkele rijke weldoeners en kon ze dus

(36) ARA, Caisse de Religion, inventaris I066/411, brief J. Monthiron aan de beheerders, 21 juni 1784.

(37) zie (10)

probleemloos aan de monniken voorbehouden worden.

De inplanting van het kartuizerklooster in de groeiende agglomeratie rond de kerk van O.-L.-Vrouw-Kapelle heeft zonder twijfel het parochiale leven ondergeschikt gemaakt aan de belangen en de behoeften van het klooster. Na de opheffing van het klooster op het einde van de 18de eeuw, zijn de pogingen om de parochiale organisatie nieuw leven in te blazen, mislukt ten gevolge van de Oostenrijkse en Franse politieke troebelen.

LOSSE AANTEKENING

Een smartelijk ongeval.

Op 15 september 1753 werd het kind van Gilles Steenhaut verpletterd onder een stortkar in de Dekenstraat te Edingen.

(ARA, Arenberg, Edingen, C25 CAS 249, los stuk : "l'enfant de Gilles Steenhaut écrasé d'un tombereau en la Rue du Doijen de la ville d'Enghien le 15 septembre 1753").